

Den gamla Göteborgsjulen

22 december 2019

”GOD LÅNG HELG står det i skyltfönstren. GOD JUL stod det förr, men det ändrades till GOD HELG därför att skyltningen skulle kunna vara kvar över nyåret. Och nu har helgen vuxit på längden. Det vill säga, om man med helg menar detsamma som julskyltning, julhandel och offentliga jularrangemang.

Om en göteborgare från förra sekelskiftet kunde stå upp ifrån de döda skulle han omedelbart dö igen av häpnad över den nutida julens dimensioner i tid och rum. På hans tid var det blott de blyga adventsljusens som markerade veckornas skridande fram emot högtiden. Lucia lät sin krona stråla en enda morgon, men hon hörde liksom julen hemmet och familjekretsen till, även om hon mer eller mindre lockad av sina kavaljerer ibland gav sig ut på en del gatuupptåg. Julstämningen togs inte ut i förskott, därför att den var beroende av helgens innehåll och symbolik, och så länge symboliken inte hade blivit ett tomt skal kunde den inte exploateras hur som helst i det yttre påålets tjänst.

Juldagarne, skrev HT 1865, hava efter vanligheten förflutit i allsköns ro och stillhet. Väderleken har varit blid ehuru något mulen. Julaftonen på eftermiddagen voro de flesta butiker öppna, och julkommersen lär i allmänhet hava utfallit till respektive säljares och – som det är att hoppas – även till köparens och julklappsmottagares synnerliga belåtenhet.

Julmarknaden var kort men intensiv. Den började högst en vecka före helgen. Det var först vid seklets mitt efter skråtvångets upphävande och fabriksvarornas intåg som affärslivet omkring jultiden antog andra former än eljest. Konditor Rubenson blev pionjär genom de ”Confect-Expositioner” som han anordnade på Bloms stora sal (nu Grand) tre, fyra dagar före julafton. Han visade prov på egna tillverkningar av karameller, konfektyrer och bakverk men sålde även andras godsaker i den mån de lämpade sig till julklappar. Läckerheterna kunde också avsmakas på stället under åhörande av ljuv musik, och inträdet kostade sexton skilling, hälften för barn.

Fler sockerbagare följde Rubensons exempel, och längre fram fick Bloms sal hysa den årliga Jul-Bazaren, som flera handlare hade slagit sig ihop om. Där såldes bland annat silver, guld och juveler, enklare och finare leksaker, galanteri (prydnadsvaror) och bijouterivaror (smycken), pälsar, konfektyrer, cigarrer, krukväxter och blommor. Lokalen var dekorerad med springbrunnar och transparenter och en orkester spelade. Tjugofem öre kostade entrén till salen och tio öre till läktaren. Men det meddelades uttryckligt att *endast snygga och ordentliga personer* fick tillträde.

Julmarknaden under bar himmel var det inte mycket bevänt med, den hade butikerna gjort slut på, men en del av de främmande handelsmän som brukade infinna sig till Larmässemarknaden i augusti gjorde Göteborg den äran även vid jultiden och dukade då upp sina lockbeten på något av hotellen.

Adolph Leja från Stockholm var en sådan årlig julgäst, och han drog till sig kunderna genom att särskilt lägga an på i utlandet inköpta varor. Till enhetsprisbutikerna var han en föregångare därigenom att han ordnade sina galanterivaror i fem prisklasser – från två riksdaler till åtta skilling banko. På hans exposition kunde göteborgarna köpa sådana för sekelmediet typiska julklappar som alabasterbordstudsare, nattlampor med lithofanieskärmar, comptoirlampor, dubbelbössor och pistoler, vagnslykter, ridsadlar för damer och herrar, engelska tekök,

ölprovare, alkoholometrar, stereoskop, periskopiska glasögon, tandutdragare, koppinstrument, åderknäppare med mera. En populär julklappsartikel omkring 1860 var *Laubes Claque Hattar för Damer*. De var prydda med blommor och band och kunde hopslagna användas som solfjädrar i teatrar och konsertsalonger.

Leksaksmarknaden fick på sextioalet sitt högkvarter i Gumperska boklådan, som ordnade stora expositioner av *från Paris importerade barnleksaker av alla slag och barnspel av hundradetals olika sorter*. I själva bokhandeln flöt julfloden inte så strid då som nu. Med jullitteratur avsågs mest böcker och tillfällighetspublikationer som hade anknytning till helgen och gärna var av religiöst och sentimentalt innehåll. Men en sådan bok som Viktor Rydbergs *Singoalla* blev för sin tid en bestseller, liksom senare *Lille Viggs äventyr på julafton*, där jultomten i Jenny Nyströms version för första gången visade sig på tryck.

Söndagen närmast före jul stadgade sig under sjuttioalet som kommersens premiärdag, och då hölls butikerna till och med öppna, dock inte förrän på eftermiddagen. I det följande decenniet slog skyltningen ut i full låga – när fönstren kunde ekläras med det då nya och märkvärdiga elektriska ljuset. HT konstaterade 1885 att Göteborg på skyltsöndagens kväll rent av bjöd på *utseendet av en stor stads folkliv*. De köp- och skådelystna fyllde gatorna till trängsel, alla beundrade hrr handlares smak och skönhetsinne och enades om att julutställningarna i Göteborgs butiker var på god väg att upptaga tävlan med dylika anordningar i världsstäderna.

Helgfirandet inleddes på julaftonens förmiddag med barnfester dels för *bättre mans barn*, som höll till i den så kallade Leksalen, dels i Bloms hotell för de hundratals söndagsskolebarnen, dels i olika skolsalar för fattiga barn i allmänhet. Barnen undfägnades andligt och lekamligt med tal av präster och lärare samt utdelning av bullar och konfekt plus julklappar, exempelvis halsdukar, förkläden och andaktsböcker.

Medan barnen festade fortsatte de äldre med sitt arbete. Men julrushen var inte större än att doppet i grytan kunde begås på hävdvunnet sätt. Affärsmännen bodde i allmänhet nära intill sina butiker och kontor, och därför kunde bodbiträden och bokhållare i tur och ordning smita upp i principalens kök och hämta krafter ur julgrytorna.

De fattiga hade på julaftonen en bråd dag. Allmosegivandet hörde julen till, och det var en gammal sed bland stadens bättre lottade invånare att då dela med sig ur sina visthusbodrar. I kök, på kontor och i butiker lades det alltid upp ett litet förråd av matvaror och förnödenheter som delades ut till vem som ville infinna sig. Kvinnor, män och barn sprang hela förmiddagen ur hus i hus med sina korgar och fick dem fyllda så länge förråden räckte.

Denna trafik kom dock med tiden att betraktas som *ett mörkt inslag i julstämningen*. Givmildheten missbrukades därför att alla gåvor lämnades utan någon kontroll och *jultiggeriet* urartade till en plåga. De verkligt behövande undanträngdes av de fräcka och bedrägliga tiggarna, och för nödens avhjälpande betydde allmoseutdelningen ingenting.

Vi vilja ingalunda, skrev HT 1890, *yrka på att polismakten skall ingripa mot jultiggeriet. Men i bodarne och på kontoren har man i sin makt att efterhand låta seden försvinna för att i stället använda medlen på annat och mer ändamålsenligt sätt, vare sig till spridande av julglädje eller för andra goda syften.*

Seden försvann också småningom men däremot inte den till julen knutna enskilda välgörenheten.

Frånsett barnfesterna på förmiddagen och kyrkornas julböner på eftermiddagen hade julaftonen inga attraktioner utanför hemmen. Jo, det hände att någon medlem av den sortens folk som visade sig för pengar gästade staden och uppträdde i samband med någon julexposition. Jättedamer, dvärgar, skäggdamer, ormmänniskor och andra missfoster vädjade inte förgäves om tjugofem öre titten i juletid.

När dagens kommers var slut skedde samlingen i hemmen kring granen, brasan och julbordet. Det hörde till göteborgs sed att julgranen skulle stå på bordet, medan den i det övriga landet hade flyttats ned på golvet. På åttiotalet introducerades i Göteborg den roterande julgranen. Foten var inrättad som en speldosa med svängverk, och medan granen sakta vreds runt löjd *glada eller högtidliga stycken* ur foten. Denna gransnurra var dock ingenting för fattigt folk – den kostade hela 32 kronor.

*Roterande julgran med speldosa
i foten — julnyhet i Göteborg 1885.*

Julklapparna skulle ligga på bordet under granen – tomten visade sig inte förrän vid adertonhundralets slut. Däremot kunde en storhornad bock eller annan underlig figur komma in i köket och lämna julklappar till familjen. Släktingar och vänner skickade klapparna med sina pigor och drängar, och dessa fick maskera sig för att mottagaren inte skulle ana givaren. Därav uppstod det sällsamma inslag i gatulivet som kallades den göteborgska julaftonskarnevalen.

Det vanliga maskeradvimlet på gatorna på julaftonen börjades denna gång redan tidigt på eftermiddagen och företedde i synnerhet å Södra Hamngatan jämte närgränsande gator en livlig och brokig anblick. De mer eller mindre karakteristiska maskerade såväl till fots som till häst och

i vagnar eskorterades på sin väg av täta skaror beundrande och recenserande ungdom, enkannerligen av det starkare könet. Vi erinrar oss sällan hava sett våra gator så påminnande om karnevalslivet i de södra länderna som denna julafton, hette det i en skildring från sextiotalet.

Liksom andra oskyldiga nöjen urartade även maskeradupptågen. Sällskapen blandades upp med busar och gatflickor som inte hade några julklappar att bära utan istället sökte tilltvinga sig sådana genom att antasta fredliga vandrare eller gå på våldgästning i hemmen. Samma ofog utövades av stjärngossarna, som opererade alltifrån julaftonen till trettondagen, för det mesta utan andra avsikter än att sjunga sig till pengar och brännvin.

Till julen 1894 dekreterade polisen att alla som visade sig på gatorna maskerade, vare sig de var nyktra eller berusade, beskedliga eller oregerliga, skulle anhållas. Det tog dock några år innan karnevalslivet var helt utrotat.

Särdragen i göteborgsjulen urartade och försvann ett efter ett. Julhelgen blev som överallt annars förvandlad till julsäsong, ett kollektiverat, kommersialiserat granlåtsspektakel med jultomten som merkantil spexfigur och alla julens meningsfulla attribut och symboler kvarlevande som lustiga handelsvaror” (Artikel av: Claes Krantz, 24 december 1962, Göt